

**“Biz”lik, “Öteki”lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık:
Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler**

NİHAİ İÇERİKSEL RAPOR

2 TEMMUZ 2010

Hakan Yılmaz

ALINTILAR İÇİN REFERANS VERME BİÇİMİ

Hakan Yılmaz. 2010. “ 'Türkiye'de 'Biz'lik, 'Öteki'lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler”. Açık Toplum Vakfı (Destek No: 2009001) ve Boğaziçi Üniversitesi (Destek No: 07K120620) tarafından eş katkıyla desteklenen araştırma projesi. Tamamlanma tarihi: Haziran 2010. Erişim adresi: www.hakanyilmaz.info

PROJENİN KISA TANIMI ve PROJE EKİBİ

'Türkiye'de 'Biz'lik, 'Öteki'lik ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler” projesi, Açık Toplum Vakfı (Destek No: 2009001) ve Boğaziçi Üniversitesi (Destek No: 07K120620) tarafından eş katkıyla desteklenen bir araştırma projesi olarak hayata geçirildi.

Araştırmanın Proje Yöneticiliğini Prof. Dr. Hakan Yılmaz (Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü) yaptı. Dr. Emre Erdoğan (Infakto Research Workshop ve İstanbul Bilgi Üniversitesi) ve Güçlü Atılğan (Infakto Research Workshop) araştırmada Proje Danışmanı olarak görev aldılar. Gökçen Yılmaz ve Deniz Şahin (Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Programı Öğrencileri ve aynı bölümde Araştırma Görevlileri) ise araştırmaya Proje Asistanı olarak katkıda bulundular. Ayrıca, Eda Koçak (Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Programı) Alevi kökenlilerle yapılan derinlemesine görüşmeleri, Meryem İlayda Atlas (Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü Yüksek Lisans Programı) ise başörtülü Müslüman kadınlarla yapılan görüşmeleri gerçekleştirdiler.

Bu araştırmanın verileri yaklaşık 40 derinlemesine görüşmeden ve bir kamuoyu yoklamasından derlendi.

Derinlemesine görüşmeler, 2009 yılı içerisinde, büyük ölçüde İstanbul'da, ayrımcılığa uğradığı düşünülen Kürt, Alevi, gay ve lezbiyen, yoksul v.b. benzeri kimlikli kişilerle gerçekleştirildi. Tüm derinlemesine görüşmeler temalara göre kodlandı ve tematik alan analizine tabi tutuldu. Bu analizin sonuçları, literatür taramasından gelen sonuçlarla birlikte, kamuoyu yoklamasında uygulanacak soru formunun hazırlanmasında esas alındı.

Kamuoyu yoklaması ise, Boğaziçi Üniversitesi ve Açık Toplum Vakfı için, Infakto Research Workshop tarafından uygulandı. Yoklamanın saha aşaması 15 Şubat-15 Nisan 2010 tarihleri arasında, Türkiye'nin kentsel ve kırsal alanlarında 18 yaş ve üstü nüfusu temsil eden 1811 kişilik bir örneklem üzerinden

gerçekleştirilen yüzyüze görüşmelerle tamamlandı. Saha çalışması kapsamında 18 ilin merkez ve çevre ilçeleriyle köy ve mahallelerinde anketler yapıldı. Basit rassal örneklem varsayımı altında hata payı $\pm$ yüzde 2,3'tür.

PROJENİN AMACI, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TEMEL SORULARI

Projenin temel kavramını oluşturan "ötekileştirme"nin pratik bir tanımını, aşağıdaki gibi yapabiliriz: ötekileştirme, kimlik farklılıklarının özelleştirilmesi, yani doğal farklılıklarmış gibi algılanması ilkesine dayanır. Ötekileştirme, kimliklerin toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkmış, inşa edilmiş, kurulmuş karakterlerini görmezden gelerek, bir toplumsal gruba ait farklı bir özelliğin, sadece bu gruba özgü, bu grubun tüm üyelerince paylaşılan, doğal, içkin, kalıcı, değişmez bir "öz" teşkil ettiği iddiasını tartışılmaz bir gerçek olarak kabul eder. Böylelikle, ötekileştirme söylemlerinde "bütün zenciler saldırgandır", "bütün kadınlar yalancıdır", "bütün Avrupalılar ahlaksızdır", "bütün Müslümanlar potansiyel teröristtir", "bütün Yahudiler kurnazdır" veya "bütün Meksikalılar tembeldir" gibi genellemelere sıkça rastlanır.

Ötekileştirme yapılırken, genelleme ve çıkarım yapmak için yaygın olarak kullandığımız iki bilimsel yöntemin bozulmuş, yozlaşmış halleri kullanılır. Böylelikle, yapılan ötekileştirici genellemelere, en azından şekil planında, bilimsel bir görüntü de verilmiş olur. Bu iki yöntem "tümevarım" ve "tümdengelim" yöntemleridir. "Tümevarım", bilindiği gibi, bir kümenin yeterli sayıda elemanında bir özellik gözlenmişse, bu özelliğin, belli bir olasılıkla, kümenin tüm elemanlarında da gözlenebileceği ilkesine dayanır. İstatistik, tümevarım yönteminin en sık kullanılan ve en güvenilir teknik araçlarından biridir. Tümevarım yöntemiyle yaptığımız her genellemenin ancak belli bir olasılıkla geçerli olan, belli bir zaman zaman ve belli bir mekanla sınırlı bir genelleme olduğunun farkındayızdır. Ötekileştirme söylemlerinde ise, tümevarımın bozulmuş bir hali olan ve adına "temelsiz tümevarım" diyebileceğimiz çıkarım yöntemi karşımıza çıkar. "Temelsiz tümevarım" kullanarak, bir kümenin sadece bir kaç elemanında, çoğu kez de eksik, çarpık ve önyargılı bir şekilde gözlediğimiz bir özelliğin, bu kümenin tüm elemanlarında mutlak ve ayrılmaz bir öz olarak bulunduğu şeklinde bir "sıçrama" yaparız. "Temelsiz tümevarım", bilimsel tümevarımdan üç noktada ayrılır. Birincisi, gözlem sayısı genelleme yapmak için çok eksiktir; ikincisi, gözlemlerden yapılan çıkarımlara olasılıksal değil, mutlak bir değer atfedilir; üçüncüsü, yapılan genellemelerin zaman ve mekanla sınırlı olduğu kabul edilmez. Örneğin, Almanya'da, komşusu veya iş arkadaşı veya sadece metroda rastladığı Türklere gördüğü bazı özelliklerden yola çıkarak, Almanya'da yaşayan tüm Türklere böyledir, dahası, Türkiye'dekiler de dahil tüm Türklere böyledir şeklinde bir genelleme yapmak, temelsiz tümevarımla yapılmış bir ötekileştirme örneğidir. Bu şekilde, Doğu Avrupa'da Romanlar, Fransa'da Müslümanlar, Türkiye'de Aleviler, ABD'de zenciler ve daha bir çok toplumsal grup için temelsiz tümevarımla genellemeler ve ötekileştirmeler yapıldığını biliyoruz.

Tümevarımın tersine, tümdengelim, bir kümenin tüm elemanları hakkında doğruluğu ispatlanmış bir teoremden veya ispatlanmamış olsa bile

doğruluğunun apaçık olduğu kabul edilen bir postüladan yola çıkarak, o kümenin tek tek elemanları hakkında hükümde bulunabilmeyi mümkün kılar. Doğa bilimlerinde, matematikte, mantıkta sıkça kullanılan tümdengelim yönteminin toplum bilimlerinde kullanım alanı sınırlıdır. Pozitivist paradigma içerisinde geliştirilen iktisat kuramları veya psikolojinin bazı alanları hariç tutulacak olursa, toplum bilimlerinde matematiksel bir kesinlikle ispatlanmış teoremlere veya doğruluğu apaçık olan postülalara rastlamak pek kolay değildir. Bununla birlikte, ötekileştirme söylemlerinde “özcü tümdengelim” diyebileceğimiz bir genelleme yönteminin sıkça kullanıldığını görürüz. Özcü tümdengelim, bir toplumsal grup, bir dine inananlar, bir ulus ve benzerleri hakkında bir önyargı oluşturmakla başlar. Bu önyargı, çoğunlukla hiç bir ampirik gözleme dayanmaz. Bu tür önyargıların kaynağı, çoğu kez, öğretmenlerin derslerde anlattıkları, okul kitaplarında yazılanlar, gazete ve televizyonlardaki haber ve yorumlar, dini ve siyasi önderlerin konuşmaları, ebeveynlerden ve diğer aile büyüklerinden aktarılan menkıbeler veya dilden dile yayılan şehir efsaneleridir. Böylece, “Romanlar hırsızdır”, “Araplar pistir”, “o şehirden adam çıkmaz”, “Türkler otoriteye boyun eğerler” türünden yüzlerce “postüla” ortaya çıkar. Bir kez bir grup hakkında böyle bir postülaya inanıldı mı, daha sonra yapılacak şey, bu grubun mensubu olan bir kişi ile karşılaşıldığında, onun her dediğinin ve her yaptığının zaten doğruluğu “apaçık” olan postülayı bir kez daha “doğruladığını” görmekten ibarettir.

Proje kapsamında yürütülen araştırmanın kapsamını ve hedefini ise, şu şekilde özetleyebiliriz: Soğuk Savaş’ın bitiminden beri, hem Türkiye’de, hem de bölgesindeki ülkelerde kimliklerin tanınması arayışlarının artmasına; kimlik siyasetlerinin yükselmesine; bu yükselen kimlik siyasetlerinin toplumları kimlik kamplarına bölmesine; ve zaman zaman da siyasal düzlemde şiddet düzlemine kayan kimlik savaşlarına dönüşmesine tanık oluyoruz. Kimlik siyasetlerinin yükselmesi, bir yandan kimi azınlık kimlik grupları arasında şiddete de başvurabilen ayrılıkçı hareketlerin doğmasına zemin hazırlarken, öte yandan çoğunluk milliyetçiliklerinin radikalleşmesine, bu tür milliyetçiliklerde zaten varolan bölünme ve parçalanma korkularının artmasına, ve dış güçleri suçlayan komplo teorilerinin yaygınlaşmasına yolaçtı.

Kimlik siyasetlerinin yükselmesini tetikleyen en önemli toplumsal süreç, kimlik bakımından farklı olanı ötekileştirme olarak karşımıza çıkıyor. Ötekileştirme, küçük görmek, aşağılamak ve hor görmek yoluyla farklı kimlikte olanı zayıflatmayı, güçten düşürmeyi ve iktidarsızlaştırmayı amaçlayan bir söylem biçimidir. Siyasi bir söylem olarak kullanıldığında ötekileştirme, “biz” ve “diğerleri” arasındaki farklılığın “biz” lehine ve “diğerleri” aleyhine işleyecek bir ayrımcılığa dönüştürülmesi eğilimini ifade eder. Toplumsal gruplar arasındaki etnisite, ten rengi, kilo, saç rengi, fizyonomik özellikler, din, mezhep, cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, bölge, kent, semt, aile, meslek, kültür, zeka, yetenek, beceri gibi gerçek ve muhayyel her türlü farklılık ötekileştirmeye konu olabilir.

Araştırmamızın hedefi, Türkiye toplumunu halihazırda etkileyen; ayrımcılığa dönüşmüş veya dönüşme potansiyeli taşıyan; bu haliyle toplumsal gruplar ve toplum ile devlet arasındaki güveni sarsan; “toplumsal sermayeyi” düşüren; siyasi krizlere zemin hazırlayabilen belli başlı ötekileştirme türlerini ve tiplerini

ortaya çıkarmaktır. Konuya önkabulsüz ve tarafsız bir biçimde yaklaşıp, toplumu geren ve bölen belli başlı ötekileştirme söylemleri ve bunlara eşlik eden ayrımcı uygulamalar saptanmaya çalışıldı. Bunun yanısıra, kişilerin halihazırda maruz kaldıkları ayrımcılıklarla hangi toplumsal ve hukuksal mekanizmaları kullanarak başetmeye çalıştıkları; hangi yeni hukuksal kurumların (ombudsmanlık gibi) halk nezdinde kabul görebileceği de araştırılan konular arasındadır. Bu bağlamda, çeşitli sorularla, aşağıdaki konulara bir açıklık getirmeye uğraşıldı:

a) Dışlama, itibarsızlaştırma, nam ve şerefine hanel getirme, işinden ve mesleğinden etme, ev ve iş vermeme, oturduğu evden ve muhitten uzaklaştırma, hakkı olan mal ve hizmetten mahrum bırakma, sözle ve davranışla kınama, eğitim hakkı başta olmak üzere diğer temel haklarını kısıtlama gibi suç boyutuna ulaşmış ayrımcı uygulamalara maruz kaldığında, halkımız, hangi resmi-yasal kurumlara başvurmaktadır? (Polis, mahkemeler, mülki idareler, yerel yönetimler, illerdeki insan hakları kurulları, TBMM'ye şikayet dilekçesi yazmak, kendi ilinin milletvekillerine başvurmak, v.d.).

b) Bu resmi-yasal yollardan yaptığı hak arama mücadelesinden, makul bir süre içerisinde, kendisini tatmin eden, hakkaniyetli bir sonuç elde edebilmiş midir?

c) Yukarıda belirtilen ayrımcı muamelelere maruz kaldığında, halkımız, hangi gayriresmi-toplumsal mekanizmalardan medet ummaktadır (Aile ve akrabalar; arkadaş çevresi; aşiret; dini cemaat; hemşeriler; iş arkadaşları; patronu veya müdürü; tanıdığı etkili kişiler; üyesi olunan dernek veya sendikalar; gazetecilere mektup yazmak; basın-yayın organlarına haber vermek; internet aracılığıyla destek toplamak; v.d.)

d) Bu gayriresmi-toplumsal yollardan yaptığı hak arama mücadelesinden, makul bir süre içerisinde, kendisini tatmin eden, hakkaniyetli bir sonuç elde edebilmiş midir?

PROJENİN ANA BULGULARI

Proje kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve kamuoyu yoklamasından elde edilen veriler ışığında, ötekileştirme ve ayrımcılık konusu aşağıdaki başlıklar altında incelendi:

1. "Biz" Kimiz? Kimlik Tercihlerimiz
2. Mensup Olduğumuz Kimlik Gruplarının Normlarına Uyuyor muyuz?
3. "Öteki"nin Haklarını Savunuyor muyuz?
4. Kimliklerimizi Açık Edebiliyor muyuz?
5. Ayrımcılık: Nerelerde ve Kimler Tarafından Yapılıyor?
6. Kadınlara Karşı Ayrımcılık
7. Alevilere Karşı Ayrımcılık
8. Ayrımcılıkla Karşılaştığımızda Nasıl Tepki Veriyoruz? Hukuk yollarına başvuruyor muyuz?

1. "Biz" Kimiz? Kimlik Tercihlerimiz

Görüşülenlerin kimlik tercihlerine bakıldığında, birinci tercihlerde ilk iki sırayı "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı" (%36) ve "Türk ulusu" (%29) aidiyetlerinin aldığı müşahede ettik. Müslüman kimliği ise, üçüncü sırada gelen "dindar Müslümanlar" (%18) ve onu takip eden "laik Müslümanlar" (%9) arasında bölündü. "Etnik aidiyet" %5 ile son sırada geldi. Türkiye'de kimlik siyasetlerinin esasını oluşturan "dindar Müslümanlık" ve "etnik aidiyet" in azımsanmayacak oranlarda olmalarına karşın, toplamda cevap verenlerin ancak dörtte birini kapsamaları, kimlik siyasetinin tabanının sonuç itibariyle bir azınlıktan ibaret olduğunu ortaya koyuyordu. Benzer bir şekilde, "Türk ulusu" aidiyeti de, her ne kadar %29 oranına erişmişse de, yine de çoğunluk olmanın çok altında kalıyordu. Hiç bir kimliğin diğerlerine büyük ölçüde baskın çıkacak bir çoğunluğa erişemediği parçalı, dağınık bir kimlik tablosu ile karşı karşıya kaldık.

Kimlik tablosunda, yukarıda sözü edilen dağınıklığın yanısıra, bir de birleştirici bir unsur ortaya çıktı: cevap verenlerin büyük çoğunluğu (%86), ya etnik kültürleri hiç olmaksızın (%66) ya da etnik kültürlerinin önünde (%20) anadillerinin Türkçe, ana kültürlerinin de Türk kültürü olduğunu ifade ettiler. Etnik dil ve kültürünün, Türk dili ve kültüründen önce geldiğini (%8) veya Türk dili ve kültürü ile bir bağı olmadığını (%2) söyleyenlerin oranı ise toplamda %10'u buldu.

Bir kez daha tekrarlayacak olursak, vatandaşlık, Türk ulusallığı, koyu dindarlık, laik dindarlık, etniklik gibi aidiyet adalarına bölünmüş toplumda Türk dili ve kültürü birleştirici bir "üst kimlik" olarak ortaya çıktı.

2. Mensup Olduğumuz Kimlik Gruplarının Normlarına Uyuyor muyuz? Uyarsak, nasıl ödüllendiriliyoruz; uymazsak, nasıl cezalandırılıyor?

Cevap verenlerin çoğunluğu, dinlerinin (%82) ve mezheplerinin (%76) kural ve değerlerine, gelenek ve göreneklerine uyduklarını söylediler. Dini cemaat söz konusu olduğunda ise, uyuyorum diyenlerin oranı %34'e düştü, çünkü bir dini cemaate ait olmadığını düşünenler bu şıkta cevapsız kalmayı tercih ettiler.

Cevap verenlerin yaklaşık %30'luk dilimleri, bir kişi ait olduğu din, mezhep ve dini cemaatin kurallarına uyduğunda ödüllendirileceğini, uymadığında ise cezalandırılacağını belirtti. Din ve mezhep sözkonusu olduğunda, bu kimliklerin kural ve değerlerine uymanın iş bulma, eş bulma, parasal kazançlar elde etme gibi maddi ödüller getireceğini düşünenlerin oranı çok düşük kalırken (din için %6 ve mezhep için %8), dini cemaat söz konusu olduğunda ise, bu aidiyete uyum maddi kazanç getirir diyenlerin oranı %25 gibi yüksek bir orana yükseldi. Buna paralel olarak, grup normlarına uymazsa kişi sert tepkiler alır diyenlerin oranı ise din için %15'te kalırken, mezhep ve dini cemaat için yaklaşık %30 oldu.

Kısacası, bir mezhep ve cemaat uzantısı olmaksızın tek başına din nisbeten esnek ve yumuşak bir aidiyet olarak ortaya çıkarken, dini cemaatin ve bir ölçüde mezhebin ise maddi ödül ve ceza sistemleriyle donanmış daha katı ve sert kimlikler olarak algılandığı görüldü.

3. "Öteki"nin Haklarını Savunuyor muyuz?

Kamuoyu yoklamasının belki de en trajik sonuçları, cevap verenlerin arasında oldukça geniş grupların öteki olarak algıladıkları kişilerin haklarının tamamen kısıtlanabileceğine onay vermeleri ve "öteki"lerin toplum içerisinde kimliklerini açık edemeyeceklerini düşünmeleri oldu. Buna göre, eşcinsellerin ve ateistlerin Türk toplumunun bir çeşit "ultra ötekileri" olduğu ortaya çıktı. Nitekim, cevap verenlerin %53'ü eşcinsellerin, %37'si ise ateistlerin haklarının tamamen kısıtlanabileceğine onay verdi. Yaklaşık %25'lik gruplar, din değiştirme hakkı, işkenceye uğramama hakkı ve gösteri yürüyüşü haklarının ortadan kaldırılabilmesini düşünürken, %20'lik gruplar da Türkçe dışındaki anadilleri özgürce kullanma ve Müslümanlık dışındaki dinleri serbestçe yaşama haklarının ihlal edilmesine onay verdi.

4. Kimliklerimizi Açık Edebiliyor muyuz?

Yukarıdaki sonuçlara paralel bir biçimde, cevap verenlerin büyük çoğunluğu (eşcinseller için %72 ve ateistler için %59) eğer bir insan eşcinselse veya ateistse, bu kimliğini açıklayamayacağını ifade etti. Yaklaşık %30'luk gruplar Müslüman olmayanların veya Müslüman olduğu halde dini vecibelerini yerine getirmeyenlerin; yaklaşık %20'lik gruplar ise Sünni olmayan Müslümanların ve Türk kökenli olmayan vatandaşların kimliklerini açık edemeyeceklerini söyledi. Ana akımdan bir ölçüde sapan kimliklerin açık edilemesinin bir başka verisi de, yaklaşık %60'lık bir çoğunluğun hoş karşılanmayacağını sezdikleri bir ortamda kimliklerini açık etmeyeceklerini söylemeleriydi.

5. Ayrımcılık: Nerelerde ve Kimler Tarafından Yapılıyor?

Cevap verenlerin yarıya yakını, insanların, farklı olanla karşılaşmanın kendilerini değerleri ve inançları hakkında şüpheye düşürmesinden korktukları için farklı olanı bastırdıklarını, gözden ırak tutmaya çalıştıklarını ve ayrımcılık yaptıklarını söyledi. Buradan yola çıkarak, insanlarımızın yarıya yakınında farklı olanı bir zenginlik olarak değil, kendi kimliğine bir tehdit olarak algılayan zayıf, kırılğan bir "biz"lik kurgusu olduğunu düşünebiliriz.

Özel hayattaki ayrımcılığın başta gelen failleri komşular (%13), iş arkadaşları ve işverenler (%10), ve dostlar ve arkadaşlar olarak (%5) çıkarken; devlet kurumlarında ise ayrımcı uygulamaları en çok yapanların başında açık ara ile polis ve güvenlik güçleri geldi (%20).

6. Kadınlara Karşı Ayrımcılık

Cevap verenlerin büyük bir çoğunluğu (%67), kadınların, hem özel hayatta hem de kamu hayatında ayrımcılığa uğradığını düşünüyor. Kadınlara karşı yapıldığı düşünülen ayrımcılıklarda başı kız çocuklarının okula gönderilmemesi çekerken, onu başörtülü kadınların eğitimden dışlanması izliyor. Kısacası, kadınlık durumundan ötürü, toplumda yükselmenin en önemli merdiveni olarak görülen eğitimden dışlanma, kadınlara karşı yapılan en büyük ayrımcılık olarak

görülyor. Bunların uzak ara arkasından, daha çok eğitimli ve çalışan kentli kadınları ilgilendiren üç ayrımcılık alanı geliyor: siyasetten dışlanmak; erkeklerle aynı eğitim seviyesinde olmalarına rağmen işlerin erkeklere verilmesi; erkeklerle aynı derecede çalışmalarına rağmen onlardan daha düşük ücret almak.

7. Alevilere Karşı Ayrımcılık

Araştırmanın bir ilginç bulgusu, son zamanlardaki tartışmaların ve açılımların da etkisiyle, toplumda Aleviler konusundaki tabuların yıkılmaya başlamasıydı. Nitekim, yaklaşık %45'lik gruplar Sünni İslam'a göre tertiplenmiş zorunlu din derslerinin ve yine Sünni İslam öğretilisine dayanan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevilere ve diğer Sünni olmayan Müslümanlara karşı yapılan bir ayrımcılık olduğunu belirtirken, aşağı yukarı %40'lık gruplar ise bunların bir ayrımcılık olarak görülemeyeceğini söyledi.

8. Ayrımcılıkla Karşılaştığımızda Nasıl Tepki Veriyoruz? Hukuk yollarına başvuruyor muyuz?

Araştırmanın gözaçıcı bulgularından biri, cevap verenlerin %40 gibi büyük bir oranının polis ve yargı gibi adli kurumların ayrımcılık gibi sorunlara çözüm bulacaklarına inanmadıklarını söylemesiydi (%50'lik bir grup ise tersini düşünüyordu). Belki de varolan adalet mekanizmasına duyulan bu güvensizliğin bir sonucu olarak, eğer özellikle ayrımcılıkla mücadele etmek için ombudsmanlık gibi yepyeni bir kurum oluşturulursa, yaklaşık %70 gibi büyük bir çoğunluk sorunlarının çözümü için böyle bir kuruma başvuracağını söyledi. Bu hukuk arayışını pekiştiren bir diğer önemli sonuç ise, her türlü etnik, dinsel ve diğer kimliklere anayasal tanınma ve güvence getirilmesini cevap verenlerin yaklaşık dörtte üçünün desteklemesi oldu.

SONUÇLAR ÜZERİNE GENEL GÖZLEMLER

Türkiye toplumunda ötekileştirmenin temelini farklılığa tahammül edememe ve farklılığı kendine bir tehdit olarak görme eğilimi oluşturuyor. Nitekim, "ultra-ötekiler" diyebileceğimiz eşcinseller ve ateistler başta olmak üzere, kültürel ve toplumsal anlamda farklılık oluşturan azınlık kimliklerini hoşgörme eğilimi oldukça düşük. Bu tür farklılıkları, bir zenginlikten ziyade, kendi varoluşuna bir tehdit olarak algılama eğilimi oldukça yüksek. Sonuç olarak, çoğu kişi hor görüleceğini bildiği bir kimliğe sahipse, kimliğini açık etmek yerine saklamayı tercih ediyor. Bu hoşgörüsüz kültürel ortam ise, toplumda, açıklık yerine gizlilik, şeffaflık yerine görünmezliğin, kendini belli etmeden varlığını sürdürmeye çalışmanın, olan bitene müdahale etmeye yeltenmemenin, işlere karışmamanın baskın bir tutum olarak ortaya çıkmasını teşvik ediyor. Görünür olma, karşı çıkma tutumları çok zayıf olduğu için, çoğunluk kültürüyle çatışmalı karşılaşmalar da o ölçüde az oluyor. Bunun sonucunda da, çok yaygın ve etkin bir ötekileştirme ağıyla sarılıp, sarmalanmış toplumda, deneyimlenen ve gözlemlenen ayrımcılık vakaları da azmış gibi görünüyor. Ötekileştirme bir "gizli caydırıcı güç" olarak toplumsal dokuya sızıyor ve bireyleri kendi varoluşlarının

anlamalarını diledikleri gibi ifade etmekten alıkoyuyor. Ötekileştirmenin gizli caydırıcı gücünü üzerlerinde hisseden bireyler, kendilerine yönelik bir ayrımcı muameleyle karşılaştıklarında "sesini yükseltmek" ve "boyun eğmek" ve "terketmek" seçenekleri arasında, aktif olan "sesini yükseltmek" seçeneğine değil, pasif olan "boyun eğmek" ve "terketmek" seçeneklerine yöneliyorlar.

Öte yandan, aynı toplumda, kabuğunu kırma, görünür olma, değişme emareleri de gözlemleniyor. Özellikle uzun süreli, ısrarlı, nisbeten açık ve nisbeten geniş katılımlı kamusal tartışmalara açılmış konularda bilinç sıçramaları ve bundan kaynaklanan özgürleşme talepleri beliriyor. Örneğin, kadın hakları ve Alevi hakları konusunda ciddi bir uyanış ortaya çıkıyor. Kimliklere anayasal güvence getirilmesi konusunda çok güçlü bir toplumsal onay oluşuyor. Son olarak da, ayrımcılıkla mücadele etmek için kurulacak, ombudsmanlık gibi yeni hukuk kurumlarının kurulmasına da büyük çoğunluk destek veriyor.

Toplumunu sarıp sarmalayan ve bireyleri ayrımcılık doğuracak çatışmalı karşılaşmalara girmekten daha baştan alıkoyan, ağır ve yoğun bir ötekileştirme ağının kısmen de olsa yırtılması için, bir yandan farklılıkların görünürlüğünün artırılmasına, öte yandan da farklılıklar konusunda serbest ve geniş katılımlı bir kamusal tartışmanın sürdürülmesine ihtiyaç olduğu ortaya çıkıyor. Bunların sağlanabilmesinin yolu da, hem farklı kimlikleri devlet ve "mahalle" baskısı karşısında koruyacak, hem de ifade hürriyetini güvence altına alacak yeni hukuk kurumları ve kuralları yaratmaktan geçiyor. Kimlikler konusundaki tartışmanın hukukla çerçevelemiş ve korunmuş bir sivil alanda sürmesi, ve kimin hangi kimliği edineceği meselesinin ise, nihayetinde, bireyler arasındaki sivil müzakerelerin sonunda bireysel bir seçim olarak belirmesi ve benimsenmesi gerektiğini kabullenmek gerekiyor. Böylesine hukukla korunan bir sivil alanın güçlenmesi, ötekileştirmenin gizli caydırıcı gücünün, hukukun gücüyle kırılmasına, geri itilmesine, azaltılmasına yolaçabilir. Bunun sonucunda da, kişilerarası güven düzeyi yükselebilir, buna bağlı olarak toplumsal sermaye artabilir, ve tüm bunlar da nihayetinde özgürlükçü demokrasinin pekişmesine büyük katkılar sağlar.

PROJENİN BASINDAKİ YANKILARI

Proje bulgularını, 25 Mayıs Salı günü Sofa Otel'de köşe yazarlarına yaptığımız bir basın yemeği ile ve 26 Mayıs Çarşamba sabahı Larespark Otel'de muhabirlere yaptığımız bir basın toplantısı yoluyla kamuoyu ile paylaştık.

Proje yürütücüsü, bulguları iki önemli TV programında sunma imkanı buldu: Can DüNDAR'ın sunduğu ve 26 Mayıs 2010 akşamı NTV'de yayımlanan "Canlı Gaste" ile, Yavuz Baydar'ın sunduğu ve 11 Haziran 2010'da STV Haber'de yayımlanan "Rota" adlı programlar.

Yazılı basında da bazı önemli yazarlar, araştırmayı tanıtan köşe yazıları kaleme almışlardır. Aşağıdaki yazılar, bu köşe yazılarına örnek verilebilir: Hürriyet gazetesinden Sedat Ergin, 29 Mayıs 2010; Hürriyet gazetesinden Gila Benmayor, 28 Mayıs 2010; Zaman gazetesinden Şahin Alpay, 29 Mayıs 2010; Akşam

gazetesinden Nagehan Alçı; 27 Mayıs 2010; Haber Türk gazetesinden Nihal Bengisu Karaca, 28 Mayıs 2010; Bugün gazetesinden Gülay Göktürk, 30 Mayıs 2010; Doğan Akın, t24.com.tr, 26 Mayıs 2010 (http://80.93.210.124/content/authors.aspx?Author=24&article=2025);

Bunlara ek olarak, proje bulguları CNN Türk ve NTV haber programlarında konu edilmiştir.

Yazılı ve internet basınında çıkan proje ile ilgili haberlerin bir listesi aşağıdadır:

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13263611&b=124810&s=14>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13257086&b=571005&s=14>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13254294&b=124810&s=14>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13255325&b=571005&s=14>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13249387&b=124810&s=14>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13248373&b=124810&s=14>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13241508&b=124810&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13242195&b=124810&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13242055&b=124810&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13242688&b=124810&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13239415&b=571005&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13240387&b=571005&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13241508&b=571005&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13242229&b=571005&s=14>>

<http://www.ajanspress.com.tr/Viewer/press/Displayer.aspx?r=1&t=1&i=1&id=13241235&b=571005&s=14>>